

ORYANTALİSTLERE GÖRE HZ. MUHAMMED

Cemil HAKYEMEZ*

Abstract

The Prophet Muhammad (pbuh) According To Orientalists

This article contains introduction and three main chapter. A brief history of orientalism is investigated in the first chapter entitled "A Survey on Orientalism." The approaches of some orientalists regarding to prophet Mohammad (pbuh) and the intellectual changes occurred in the process of time are researched in the second chapter entitled "Prophet Mohammad According to Some Orientalists." In the third chapter that entitled "Contemporary Orientalism and Reconciliation Inter-cultures" is deal with the inter-religious dialogues.

Keywords: Orientalists, Mohammad, inter-religions dialogues

Giriş

İslâm, Hz. Peygamber'in vefatı esnasında neredeyse tüm Arabistan yarımadasına yayılmıştı. Bu genişleme ilk dört halife, ardından da Emevîler döneminde hızla devam etmiş ve doğuda Eski İran toprakları, batıda ise Hıristiyan Bizans'ın kontrolündeki Suriye'ye kadar ulaşmıştır. Ardından Kuzey Afrika ve nihayet bir kısım Güney Avrupa toprakları Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Ortadoğu'da ortaya çıkan İslâm, bu şekilde bir Avrupa dini olma özelliğini de kazanmıştır. Hıristiyanlar, İslâm'ın söz konusu özelliği sebebiyle bu yeni dini kendi kültürlerine yönelik bir tehdit veya Hıristiyanlık içerisindeki bir sapma olarak görmüşlerdir.¹ Bundan dolayı onlar, hem Müslümanlarla sürekli mücadele etmişler, hem de birbirlerini sorgulamışlardır. Her iki dinin mensupları da, kendilerinin haklı ve gerçekçi olduğunu söyleyerek diğerlerinin iddialarını çürütmeye çalışmışlardır.

İslâm'ın coğrafi olarak bir hayli genişlemesinin dışında Hıristiyanlar ile Müslümanların inançsal, düşünsel ve kültürel alanda mücadele içerisinde olmalarının sebeplerinden diğer biri, bilgi eksikliği ve mentalite farklılığıdır. Her şeyden önce bu iki dinin peygamber algısı farklılık göstermektedir. Hıris-

* Araş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Bryan S. Turner, "Oryantalizm ve İslâm'da Sivil Toplum Meselesi", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar*, (ed. Asaf Hüseyin-Robert Olson-Cemil Kureşi), (trc. Bedirhan Muhib), 38.

tiyanların Hz. İsa'ya bakışları ile Müslümanların Hz. Muhammed'i algılamaları birbirine benzemez. Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı metafizik, ruhsal bir varlık olarak görürler. Dolayısıyla bu anlayışa göre Hz. İsa'da, bir insanda olması gereken ve örnek alınabilecek hayata ait unsurların bulunması söz konusu değildir. Wilferd Cantvelli Smith'in de ifade ettiği gibi, Kur'an, Hıristiyanlık'taki İncil'in karşılığı değil, bizzat Hz. İsa'nın şahsiyetine tekabül etmektedir. Hıristiyanlara göre Hz. İsa, Tanrının vahyi veya Tanrıdan gelen vahiydir. İncil'in İslâm'daki karşılığı ise Hadis'tir. Kur'an ise, sadece yazıya geçirilmiş Allah kelâmı değil, aynı zamanda her yönüyle saf bir vahiydir.² Bu iki farklı kutsal kitap ve vahiy anlayışından dolayı Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında sürekli yanlış anlama ve ihtilaflar yaşanmıştır.

Ashında Müslümanlar açısından bakıldığında, Hıristiyanlık ve peygamberi Hz. İsa hakkında herhangi bir sorun söz konusu değildir. Çünkü onlara göre Hz. İsa, Hz. Muhammed'in mensup olduğu nübüvvet halkasındaki peygamberlerden biridir. Müslümanların, Hz. İsa'nın dini olarak kabul ettikleri ilk Hıristiyanlık'la da problemleri yoktur. Hatta ilk Hıristiyanlığı, İslâm'ın ta kendisi olarak görmekteyler. Ancak Kur'an'ın da ifade ettiği doğrultuda, Hz. Muhammed'in gelişinden sonraki Hıristiyanlığın büyük oranda tahrif edildiğine inanmaktadırlar.

Hıristiyanlara gelince; Hz. İsa'nın getirdiği dine de sahip çıkan ve kendisini İbrahîmî geleneğin bir devamı sayan Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkması, onlar üzerinde derin etki yaratmıştır. Zira bu, bir yönüyle Hıristiyanlığın sona erdiği anlamına gelmekteydi. Bu yüzden onlar, Hz. Muhammed ve onun getirdiği İslâm diniyle uğraşmayı, var olma mücadelesi olarak gördüler. Müslümanların, Hıristiyanlar tarafından İncil'in tahrif edildiği iddialarına karşılık, onlar da Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından yazılmış, ilâhî herhangi bir yönü bulunmayan kitap olduğunu iddia ettiler. Bazıları daha da ileri giderek, Hz. Muhammed'e yönelik tahkir edici ifadeler kullanmaktan geri durmadılar.

Avrupa'nın önemli bir kısmını fetheden Müslümanlar, kendilerinden önce orayı istila edenlerin hiçbirine benzemiyorlardı. Müslümanlar, gerek İç Asyalılar, gerekse Vikingler'den farklı olarak, hem muhalif bir inancı, hem de farklı ve çekici bir kültürü temsil ediyorlardı. Yani medenî kitlelerden oluşan Müslümanlar, fethettikleri bölgelere alternatif bir medeniyet anlayışı yayma çabası içerisindeydiler. Bu yüzden Hıristiyan topluluklar karşısında önemli başarılar elde ettiler. Hıristiyan nüfusun önemli bir kısmı ya Müslüman olmuş ya da Müslümanların hakimiyetinde yaşamaya başlamıştı.

2 Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, (trc. M. Kürşat Atalar), İstanbul 1996, ss. 85-86.

Hıristiyanlar açısından bu olumsuz durumların peş peşe yaşanmaya başlaması, onları zamanla bazı arayışlara itti. Onlar, bir kısmı tanıma merakından kaynaklanan sebeplerle, bir kısmı da dönemin Batı ülkeleri tarafından görevlendirilmek suretiyle, Müslümanların dil, kültür ve dinlerini araştırma gayretine giriştiler. İşte bu şekilde oryantalizm başlamış oldu.

Oryantalizme Genel Bir Bakış

Oryantalizm: “Doğu Bilimi” veya “Doğu Dünyası Bilimi” ya da “Şark İlimi” demektir. Oryantalist ise, genel anlamıyla, Yakın, Orta ve Uzak Doğu’yu, dili, edebiyatı, uygarlığı ve dinleriyle bir bütün olarak incelemeye çalışan Batılı bilim adamları için kullanılan bir isimdir. Oryantalizmin başlangıç tarihinin belirlenmesi güç bir konudur. Ancak araştırmacılar, ilk olarak 1312 yılında toplanan Viyana Konsülü’nün aldığı bir karardan bahsederler. Buna göre çeşitli Batılı üniversitelerde Arap dili kürsüleri kurulmaya karar verilmişti.³ Oryantalizmin ortaya çıkışını daha önceye götürmek veya sonraya taşımak da mümkündür. Ancak bu çalışmamızdaki esas amacımız oryantalizmin başlangıç tarihini tespit etmek olmadığı için bu kadar bilgiyle yetinebiliriz. Fakat Batılıların Doğu üzerindeki çalışmalarının, tarihi süreç içerisinde her geçen gün daha da arttığını ifade etmekte fayda vardır.

Oryantalizm’in esas yükselişi, on dokuzuncu asırda olmuştur. Batı, bu dönemde kültür tarihinde uzmanlaşmış,⁴ aydınlanma temeli üzerinde modern ve aynı zamanda Avrupa eksenli tarih ve felsefe anlayışı ile Avrupa merkezli düşünce tarihinin oluşumu tamamlanmıştı. İlk önemli oryantalist merkezler bu dönemde daha da geliştirilerek *Oriental Society*, *Royal Asiatic Society* ve *American Oriental Society* gibi isimler adı altında kurumsallaşmışlardır. Bunlar, başta İslâm ülkeleri olmak üzere Doğu devletlerinin en ücra noktalarında yaşayan halkların nüfus ve alfabelerine kadar varan çalışmalar yapmışlardır.⁵

Özellikle 1930’lardan itibaren ise, hem siyasal hem de bazı ekonomik nedenlerden dolayı oryantalist araştırmalarda ciddi bir azalma yaşanmıştır. Akademik faaliyetlerdeki düşüş hızla kendini hissettirmiş ve bu durum hala

3 M. Hamdi Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Plânı*, (trc. Abdülaziz Hatip), İzmir 1993, ss. 8-11.

4 Ali Dere, “Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm”, *Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 73.

5 Ahmet Davutoğlu, “Batı’daki İslâm Çalışmaları Üzerine”, *Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 27.

daha devam etmektedir. Önceki iki asır zarfında yetişen birikimli, iyi yetişmiş şarkiyatçılara, Sir Hamilton Gibb ve Montgomery Watt gibi bir iki istisna hariç artık pek rastlanılmamaktadır.⁶

Oryantalizmin çıkış sebebine gelince, Müslüman yazarların genel kanaatine göre şarkiyatçılık, Hıristiyan ve sömürgeci Batı'nın fikir ve zihniyetini temsil etmektedir. Mezopotamya, Kuzey Afrika, Anadolu, Balkanlar gibi Hıristiyan nüfusun ağırlıkta olduğu bölgelerin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi ve buraların yoğun bir mücadeleye rağmen bir türlü geri alınmaması, onlar arasında yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna göre Müslümanları yenmenin en etkili yöntemi, onların dil ve kültürlerini tanıdıktan sonra onları içten yıkmaktan, yani misyonerlik hareketlerinden geçmekteydi. Hele bu amaçlarına on dokuzuncu asırdaki sömürge faaliyetleri de eklenince oryantalist çalışmalar bir hayli artış göstermiştir.⁷

Sömürgecilik, yani emperyalizm, özellikle on dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren Batılı'nın Doğu hakkındaki şartlanmışlığına sebep olan en belirgin faktördü.⁸ Ancak bazı Batılı araştırmacılara göre, özellikle son dönem oryantalistlerinin öncelikli hedefi İslâm karşıtlığı değildi. Onlar, asıl amaçlarının, tarihsel yöntemlerden yola çıkarak geleneksel Müslüman düşüncesinden kaynaklanan ve kendi dışındakileri de buna göre değerlendiren anlayışı eleştirmek olduğunu ifade ederler.⁹

Başta Goldziher olmak üzere Yahudiler de, II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreç içerisinde bu çalışmalara bir hayli ilgi göstermişlerdi. Bu dönemdeki yoğun çalışmaların en önemli saiki, Oryantalizmin kolonyalizmle işbirliğine girmesi ve sömürgecilikle birlikte yürümesiydi. II. Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar geçen dönemde, kolonilerde sömürge karşıtı faaliyetler başlamıştı. Bu faaliyetlerin ardından oluşan ulus-devletler, Oryantalist çalışmaların yeni uğraşısı olmuştu. Artık onlar, yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin modernizasyonu gibi konular üzerinde kafa yormaya başladılar. Ancak 1980'lerden itibaren İslâm'ın tekrar yükselişe geçmesi, oryantalistlerin siyallaşmasına neden oldu. Bernard Lewis, bu süreçte geçişi sağlayanların başında gelmektedir. Onun başını çektiği yeni şarkiyatçılar, İslâm medeniyeti-

6 Ziyau'l-Hasan Farukî, "Sir Hamilton Alexander Roskeen Bibb", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar*, (ed. Asaf Hüseyin-Robert Olson-Cemil Kureşi), (trc. Bedirhan Muhib), 114.

7 Mesela bkz. Zakzük, *Oryantalizm*, 1.

8 Maximo Rodinson, "Oryantalizmin Doğuşu", (trc. A. Turan Yüksel), *Marife*, yıl: 2, sayı: 3, Kış 2002, 181.

9 Mesela bkz. Montgomery Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, (trc. Turan Koç), İstanbul 1977, ss. 334-335.

nin kökleri üzerinde durmaktan ziyade, doğrudan Müslüman toplulukların sosyal ve siyasal dinamiklerini incelemeyi tercih etmektedirler.¹⁰

Oryantalizmin son dönemlerde tekrar gelişmesindeki diğer bir faktör, Amerika Birleşik Devletleri'nin tavrından kaynaklanmaktadır. Amerika, teknolojiye Sovyetler Birliği'nin gerisinde kalacağı korkusuyla 1958 yılından itibaren bilimsel ve teknolojik yatırımlara önemli bir pay ayırdı. Bu durum, İngiltere gibi Batı devletlerinde gittikçe gerileyen Doğu araştırmaları merkezlerinin fonksiyonlarının Amerika'daki merkezler tarafından üstlenilmesini sağladı. Bernard Lewis gibi oryantalistler, Amerika'ya taşınarak çalışmalarını orada devam ettirdiler.¹¹

Oryantalizmin yukarıda ifade edilen bazı menfi niyetlerle teşekkül ettiği anlaşılmalı birlikte, onların İslâm klâsiklerinin tahkik edilerek neşredilmesi konusunda önemli çalışmalar yaptığı kabul edilmelidir. Batı'da şarkiyat alanında faaliyet gösteren hala daha pek çok araştırma merkezi bulunmaktadır. Hangi amaçla olursa olsun, onların İslâm'ın temel kaynaklarını Londra ve Paris gibi merkezlerin kütüphanelerine taşınmaları bir açıdan tarihi eser kaçakçılığı olarak kabul edilse de, diğer taraftan bunlara gereken ehemmiyeti gösterip saklamaları ise takdire şayandır. Erken dönem Müslüman yazarlara ait pek çok kitaba onların bu çalışmaları sayesinde ulaşılmaktadır. Onların değerlendirme ve tahlil metotları, tahkik kuralları, el yazma eserlerini okuma biçimleri kullanılmaktadır.

Oryantalistlerin, yirminci asrın ortalarına kadar Doğu ile ilgili yaklaşık altmış bin eser yazdığı tahmin edilmektedir. İslâm araştırmaları alanında herkesin müracaat ettiği *Arap Edebiyat Tarihi* Alman müsteşrik Brockelmann (ö. 1956) tarafından yazılmıştır. Yine ilk İslâm ansiklopedisini çok kapsamlı bir şekilde tamamlayan ve yayınlayan Batılı müsteşriklerdir. Ayrıca Hallâc-ı Mansur ile ilgili meşhur çalışmasıyla tanınan Louis Massignon, İslâm düşüncesinin teşekkülü üzerinde pek çok eser veren Goldziher, J. Van Ess, Welhausen, Madelung, Marshall Hodgson ve Montgomery Watt gibi kendi alanlarında zor aşılabilen diğer önemli Batılı bilginler de olmuştur.

Bazı Oryantalistlere Göre Hz. Muhammed

Ortaçağ Hıristiyan yazarları, yani ilk oryantalistler, Haçlı savaşlarında Müslümanları karalamak amacıyla İslâm ve onun peygamberi Hz. Muham-

10 Davutoğlu, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", 28.

11 Süleyman S. Nyang – Samir Abed, "Bernard Lewis ve İslâmî Araştırmaları: Bir Değerlendirme", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar*, (ed. Asaf Hüseyin-Robert Olson-Cemil Kureşi), (trc. Bedirhan Muhib), 212.

med hakkında iftira ve kötölemeyi esas alan bir yaklaşım benimsemişlerdi. Hz. Muhammed'i Mekke'nin putlarından biri, bir kabilenin tanrısı veya şeytanın cisimleşmiş şekli olarak tanıttılar. "The Song of Rolang" gibi dönemin Batı dünyasında meşhur olan bazı hikâyelerde, Müslümanların Tervagan, Muhammed ve Apollo adında üç ilaha taptıkları ileri sürüldü. Hz. Muhammed'in de, geometri, dilbilgisi, mantık, aritmetik alanlarında çok güçlü bir bilgin, aynı zamanda etkili bir hatip ve tartıştığı kişileri çok kolay etkileyebilen biri olduğunu iddia ettiler. Onun bilimsel üstünlüğü yanında, büyümlü bilgileri ve bazı harikuladelikleri sayesinde insanların gözlerini boyadığını bile söyleyebiliyorlardı. Yine onlara göre Hz. Muhammed, şehvet düşkünü olduğundan dolayı pek çok evlilik yaptı. Eşi Hatice'nin de, onunla evlenmeden önce şato, şehir ve köylere sahip bir baron gibi çok zengin olduğundan, Hz. Muhammed'in onun yanında çalıştığından söz edildi.¹²

İlk oryantalistler arasında bu tür iddiaların gündeme gelmesinde, Bizans polemığının etkisinden kaynaklanan ve tamamen bilgisizlik içeren olumsuz tartışmaların büyük etkisi oldu. Burada amaç, Hz. Muhammed'in bir peygamber olmadığını ispat etmektir. Hıristiyan toprakları olan Sicilya ve İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethi, bu ilişki ve mesnetsiz ithamların daha da artmasına sebep oldu. Daha sonra da Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'yı fethetmesi, Batılıları büyük bir korku sarmasına ve bir süre yatıştır gözükken karalamaların tekrar ateşlenmesine yol açtı, İslâm hakkındaki olumsuz ifadeler tekrar artmaya başladı.

Yukarıda ifade ettiğimiz ilk dönem oryantalistlerinin kaba ve genellikle redde ve hakarete kadar varabilen sözde bilimsel çalışmaları, on yedi ve özellikle on sekizinci asırdan itibaren yerini daha sempatik, bilimsel ve objektif araştırmalara bırakmıştır. Bunun başlıca sebebinin, söz konusu eski çalışmalara yönelik bilimsel kaygılar taşıyan bir tepkiden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yeni oryantalist çalışmalarda bilimsel çerçeveyi aşacak birtakım sübjektif değerlendirmelerin fazlaca olmadığı görülse de, hâlâ bazı menfi yaklaşımların ifade edilmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Oryantalistlerin İslâm'la ilgili devam eden olumsuz tutumlarının başında, bu dinin kendi dışındaki diğer dinî ve kültürel kaynaklardan ne kadar etkilendiği konusu gelmektedir.¹³ Onlar, Kur'an'ın ilâhi bir kitap olduğuna inan-

12 Zakzük, *Oryantalizm*, 12; Roger Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri", *Uluslar arası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, ss. 62-63; Asaf Hüseyin, "Oryantalizm'in İdeolojisi, *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar*, (ed. Asaf Hüseyin-Robert Olson-Cemil Kureşi), (trc. Bedirhan Muhib), ss. 15-17.

13 Gordon E. Pruet, "İslâm ve Oryantalizm", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar*, (ed. Asaf Hüseyin-Robert Olson-Cemil Kureşi), (trc. Bedirhan Muhib), 72.

madıkları için ona farklı kaynaklar aramışlardır.¹⁴ İslâm'ın Musevilik ve Hıristiyanlığın farklı bir türevi olduğunu iddia eden söz konusu yazarlara göre, bu kitabı birikimin oluşmasındaki en büyük katkı, Hz. Muhammed'in seyahatleriyle sağlanmıştır. Bu görüşlerini desteklemek için, onun, gençliğinde amcasıyla birlikte yaptığı ticari yolculuklar ve buralarda Hıristiyan keşişlerle görüşmeleri veya bazılarına göre Mekke'de bazı keşişlerle olan diyalogu gibi iddialar gündeme getirilmiştir.

Hıristiyan yazarları arasında Müslümanlara yönelik katı tutumun yanında, söz konusu anlayışa göre biraz daha tutarlı, İslâm dinini tabiat, tıp ve felsefi ilimlerin beşiği olarak gören ve Hz. Muhammed'in kişiliği ve kariyerine yönelik övücü ifadeler kullanan diğer bir eğilim olmasında Kilisenin büyük etkisi olmuştur. Onlar, Hz. Muhammed'i, güçlü bir iman ve başarının, onun ashabını da sadakatin timsali olarak gösterip, Kilise'nin vazettiği dini dolaylı yoldan eleştirdiler. Bu anlayışlarının sonucu olarak, Hz. Muhammed'i şeytan olarak tanıtan ithamlardan uzak durmaya çalıştılar. İslâm'a karşı yargılayıcı olmaktan ziyade, tahlil edip anlamaya gayret ettiler.¹⁵

Mesela Richard Simon, 1684 tarihinde tamamladığı *Doğu Milletlerinin Gelenek ve İnançlarının Tenkitli Tarihi* adlı çalışmasında, Müslüman bir âlimin eserini esas alarak İslâm ve onun peygamberi hakkında ölçülü ve hatta takdir edici değerlendirmelerde bulunur. Yine benzer şekilde Pierre Bayle de, 1697 yılında yayınlanan *Tarihî ve Tenkidi* sözlüğünde, Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliği hakkında hem güzel bir üslup kullanır, hem de müspet yorumlar yapar. Doğu dilleri üzerinde çalışan Hadrian Reland ise, 1705 yılında yayınladığı fakat Katolik kilisesince okunması yasaklanan "*ed-Diyânetü'l-Muhammediyye*" isimli eseriyle, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında Batı'da o ana kadar üretilen menfi düşünceleri düzeltme yoluna gider.¹⁶

Montesquieu, *Kanunların Ruhu* adlı eserinde, Hz. Muhammed'in her şeyden önce bir hukukçu, yani kanun koyucu olduğunu ifade eder. Hz. Peygamberin koyduğu kuralların, dönemin Arabistan şartları göz önünde bulundurulduğunda pek çoğunun yerinde normlar olduğu kanaatini belirtir. İlk Alman oryantalistlerinden olan J.J. Reiske (ö. 1774), Latince olarak kaleme aldığı bir kitabında, Hz. Muhammed'e yönelik yalancılık ve sapkınlık iddiaları-

14 Goldziher, H. Gibb, M. Watt, R. Blachere, C. Huoart, P. Ed. Power, C. Tisdal, H. Lammens ve D. Sidersky gibi müsteşriklerin Kur'an hakkındaki görüşleri için bkz. Selahattin Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, Ankara 1998, ss. 80-86.

15 Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, ss. 34-35.

16 Zakzûk, *Oryantalizm*, 22; Roger Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri", ss. 70.

nı şiddetle reddeder. XVIII. asır filozoflarından Voltaire, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve aynı zamanda ümmî biri olduğunu reddetmekle birlikte "cinsi zevkleri teşvik ettiğinden dolayı büyük başarılar elde etti" şeklinde ona yönelik saçma ve peşin hükümlere şiddetle karşı çıkar. Lamartine de, Hz. Peygamber'in sade yaşantısı, az yemesi ve çoğu gününü oruçla geçirmesi, lükse olan karşıtlığı, gelirini yoksullarla paylaşması, müteviziliği ve tüm müminlere karşı engin muhabbetini övücü ifadelerle anlatır. Ona göre Hz. Muhammed, Musa, Davud, Konfüçyüs, Sezar, Dante gibi diğer bazı dahi peygamber ve insanlar gibi Allah'tan ilham almıştır.¹⁷

Bununla birlikte yukarıda bazılarının adını zikrettiğimiz oryantalistlerin bu yaklaşımları, Batılıların zihnindeki İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki kötü imajı yıkmaya yetmemiştir. Kilisenin bağnazca yaklaşımı ve politik bazı kaygılar kitleleri etkilemeye devam etmiştir. Richard Bell, *Kur'an'a Giriş* isimli kitabında, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı yazarken kıssalarla ilgili bölümlerde özellikle Tevrat'a dayandığını ileri sürmüştür.¹⁸

Kur'an'ın aslına uygun ilk Latince tercümesini yapan George Sale (ö. 1736), Hz. Muhammed'in çok özel yeteneklerle donatılmış olduğunu kabul etmekle birlikte, onun Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu reddeder. Ona göre Hz. Muhammed, bu olağanüstü özelliklerini kendi bireysel çıkarları uğrunda kullanmıştır. Hz. Peygamber'in varlığını da, kendi Hıristiyan inançlarının gereklerini yerine getirmemelerinden dolayı Tanrı'nın Kili-seye bir cezası olarak görmüştür.¹⁹

On sekizinci asırda başlayan yeni oryantalist yaklaşım, uzun süre daha devam etmiştir. Özellikle on dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren Hz. Muhammed'le ilgili pek çok kitap yazılmıştır. Muir'in *The Life of Mohamet*, Sprengler'in *Das Leben und die Lehre des Muhammed*, Wellhausen'in *Muhammed in Medina*, Krehl'in *Das Leben des Muhammed*, Grimme'in *Mohammed*, Buhl'un *Muhammed*, Margoliouth'un *Mohammed and the Rise of Islam*, Caetani'nin *Anholi dell' Islam* (İslâm Tarihi, çev. Hüseyin Cahit), Tor Andrae'nin *Mohammed, The Man and His Faith*, Blachere'nin *Le Probleme de Mohamet*, Montgomery Watt *Muhammad at Medina, Muhammad at Mecca* (Hz. Muhammed Mekke'de, çev. R. Ayas – A. Yüksel) gibi çalışmalar bunlar ara-

17 Zakzük, *Oryantalizm*, ss. 22-26, 77; Roger Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri", ss. 62-70.

18 Zakzük, *Oryantalizm*, 22; Roger Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri", 70.

19 G. Sale, *The Koran*, Londra 1734, Giriş bölümü, 38; Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, 32.

sında en önemlilerindendir. Çoğu Müslüman yazara göre bu eserlerin temel amacı, İslâm'ın Arap adet ve geleneklerini ödünç almanın yanında, onun Musevilik ve Hıristiyanlıktan türetildiğini ortaya koymaktır.²⁰

XX. asır ise, oryantalistler açısından bir anlama ve yorumlama dönemi olarak biçimlenmiştir.²¹ Bu yüzyılda yaşayıp da ilk şarkiyatçılara benzer bazı oryantalistlerin en fazla öne çıkan ortak hedeflerinden biri, Yahudi ise Kur'an'ın Yahudi geleneğinden, Hıristiyanlar ise kendi kültürlerinden türetildiğini ispat etmektir. Onlardan bazıları, daha da ileri giderek Kur'an'ı daha anlamlı hale getirmek için yeniden düzenleme arayışına bile girmişlerdir. Hatta onlar, Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan neleri ne kadar aldığı ve hangilerini ne şekilde değiştirdiği gibi konularla ilgili pek çok çalışma yapmışlardır.²²

Bu anlayışı savunan oryantalistler, Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından yazıldığını gösterebilmek için önce onun kesinlikle Arapça'yı hem okuyup hem de yazdığını, hatta İbranice ve Aramice'yi de, okuyacak seviyede de olsa bildiğini ileri sürmüşlerdir. Yani onlara göre Hz. Muhammed'in ümmî olması söz konusu değildir.

Wansbrough'un başını çektiği daha aşırı oryantalist bir gruba göre, Kur'an'ın günümüzdeki şekliyle tamamlanması, hicri ikinci asrın sonlarına denk gelmektedir. Onlar, Kur'an'ın Hz. Osman döneminde çoğaltılmasıyla ilgili rivayetlerin tamamen sonradan uydurulmuş olduğunu iddia etmektedirler.²³

J. W. Stobard, Robert Bell ve Maxime Rodinson gibi oryantalistler ise, daha farklı bir tutum takınarak, bir dahi şair olan Hz. Muhammed'in bilinçaltındaki şiirsel birikiminin, Kur'an'ı ortaya çıkardığını ileri sürmüşlerdir.²⁴ Rodinson'a göre Hz. Muhammed, kişisel ve psikolojik bazı özellikleri dolayısıyla, dönemini ve içerisinde yaşadığı ortamın ihtiyaçlarını da aşan bir ideoloji oluşturma ve yayma başarısını gösterebilmiştir. Dahası o, Hz. Muhammed'in çıkışının, benzeri koşullarda oluşan tiplere oldukça benzediğini ileri sürmüştür.²⁵

20 Mesela bkz. Asaf Hüseyin, "Oryantalizm'in İdeolojisi", ss. 25-26.

21 Ahmet Kavas, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 109.

22 Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Albayrak, "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, ss. 170-179.

23 Bkz. İsmail Albayrak, "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", ss. 171, 175-180.

24 Asaf Hüseyin, "Oryantalizm'in İdeolojisi", 26.

25 Maxime Rodinson, "A Critical Survey of Modern Studies on Muhammed", Merlin L. Swartz, *Studies on Islam*, Oxford Un. Pres, 1981, ss. 50-51; Gordon E. Pruet, "İslâm ve Oryantalizm", 77.

Oryantalistlerin yukarıda kısmen işaret edilen bu iddialarının temelinde, yanlış ilâhi kitap algılamalarının yattığını söyleyebiliriz. Çünkü Batılı yazarların önemli bir kısmı, İslâmî bir gelenek ve bakışa sahip olmadıkları için Kur'an'ı Allah'ın ezeli bir kelâmı değil, Hz. Muhammed'in bir eseri olarak görmüşlerdir. Kişiyi de eserine göre değerlendirdikleri için onu tamamıyla Kur'an'da anlatılanların anlam ve geçerliliği üzerine üretilen fikirlere uygun tasvir etmişlerdir.²⁶

Oryantalistlerin bu olumsuz tutumlarının yanında, aralarında bazı müspet görüşler ortaya koyanlar da olmuştur. Mesela J. Fueck'e göre Hz. Muhammed'in getirdiği şeyler içerisinde, döneminin gayr-i Müslim kaynaklarının hiç birinde yer almayan öğretiler bulunmaktaydı. O, İslâm vahyinin tamamen orijinal olduğunu, Musevilik ve Hıristiyanlıkta ise benzer bir anlayışın olmadığını savunmuştur. Fueck'e göre, Maniheizm'de bu tarz bir öğreti olmakla birlikte Hz. Muhammed'in bu dinle bir ilişkisinin olduğu saptanmamıştır. O, bu öğretinin Hz. Muhammed'in tamamen kendi yarattığı bir fikir olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Kur'an'dan yola çıkarak, Hz. Muhammed'in basit bir hikâye anlatıcısı veya fikir hırsızı olduğunun söylenemeyeceğini açıkça ifade etmiştir.²⁷

Bir süre Yunan Katolik Kilisesi'nde rahiplik de yapan Louis Massignon'un, İslâm hakkında kendine has görüşleri vardı. O, İslâm'ın kurtuluş yollarından biri olduğu kanaatindeydi. Ona göre İslâm, Hz. İsmail aracılığıyla İbrahim'e ulaşan tevhit zincirinin en somut halkalarından biriydi. İslâm ve Hz. Muhammed'in görevi, tanrının varlığı ve birliğini inkâr eden putperestlere karşı mücadeleye etmektir.²⁸

Yukarıda da görüldüğü gibi bazı son dönem oryantalistleri, her ne kadar Müslümanların bakışına uygun bir peygamber portresi ortaya koymamışlarsa da, Hz. Muhammed'in Allah tarafından görevlendirilmiş, ilâhi misyona sahip biri olduğunu açık yüreklilikle ifade etmişlerdir. Bunun dışında, onun peygamberliğinden ziyade, büyük bir lider oluşunu öne çıkaranlar da olmuştur. Mesela Sir Hamilton Gibb, Hz. Muhammed'i, her alanda insanlığa huzur ve mutluluk sunan ve bu anlamda vahye mazhar bir peygamber olarak görmek yerine, ona askeri bir deha ve vatanını seven bir lider ve dağınık haldeki Arap kabilelerini bir araya getirmeyi başaran devlet adamı olarak bakmıştır.²⁹ Gibb'e göre Hz. Muhammed'in zihnindeki tek tanrı inancı, kendinden

26 Roger Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, 62.

27 J. Fueck, "The Originality of The Arabian Prophet", 97; Gordon E. Pruet, "İslâm ve Oryantalizm", 79.

28 Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, ss. 71-72.

29 Ziyaul Hasan Farukî, "Sir Hamilton Alexander Roskeen Bibb", ss. 118-119.

önceki peygamberlerin tekrar edip yenilediği bir anlayışın devamıydı. Hz. İbrahim bu peygamberlerin birincisi, Hz. Muhammed de sonuncusudur.³⁰ Kur'an ise, Hz. Muhammed ve onun takipçilerinin doğrudan vahyedildiğine inandıkları söz ve ifadelerin bir kayıdır. Gibb, Hz. Muhammed'in yaşamının gençlik yıllarıyla ilgili anlatılanların, normal insanların hayatlarından farklı olmadığını söyler. Doğumu, gençliği, ticaretle uğraşması, Hz. Hatice ile evlenip çocuk sahibi olması gibi meselelerin hiç biri, onun gelecekte büyük bir insan olacağına dair bir işaret taşımamaktadır. Hz. Muhammed'in dindarlığıyla ilgili anlatılan hikâyelerin ise, ciddiye alınmaması gereken konular olduğunu iddia eder.³¹

Gibb'in Hz. Muhammed hakkında ileri sürdüğü görüşlerin benzeri, dönemin diğer pek çok şarkiyatçısı tarafından da savunulmuştur. Arthur Jeffery (ö. 1959), eski oryantalistlerin Hz. Muhammed hakkındaki hasta, cinlenmiş ve saralı gibi iddiaları eleştirmiştir. Ancak o da, Hz. Muhammed'in büyük bir din reformisti olduğunu ifade etmekle birlikte asıl vurguyu onun devlet adamlığı yönüne yaparak değerlendirme yoluna gitmiştir. Jeffery, Hz. Muhammed'in başta Doğu Roma olmak üzere eski medeniyetlerin dinlerinden etkilenerek Arapları bu yönde eğitmeye çalıştığını iddia etmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberlikten önceki yaşantısıyla ilgili anlatılanların ise, Hz. İsa ve Buda'ya benzetilmeye çalışılarak oluşturulmuş birer efsaneden ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, Hz. Peygamber'in putlara hiç tapmadığı, şirke asla bulaşmadığı ve sürekli ilahi gözetim altında tutulduğu gibi konular, sonradan ortaya atılmış olup gerçeklikle pek alakası yoktur. Dahası, bir devlet adamı ve bir din reformisti olan Hz. Muhammed'in Varaka b. Nevfel ile görüşme olayı, onun "esinlenmeden" vahye geçişinin bir aşamasıydı. O, Hz. Muhammed'in vahiy düşüncesinin Ehl-i Kitap'la ilişki kurmasından sonra oluştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ehl-i Kitap ile Medine'de sonradan kurduğu ilişki sonucunda Kitab-ı Mukaddes geleneğinden etkilenerek Kur'an'ın teknik ve terminolojisini bu şekilde oluşturduğunu ve temel İslâmî doktrinleri de buna göre belirlediğini iddia etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed, kabul göreceği düşüncesiyle ilk olarak Ehl-i Kitap'a yönelmiş, ancak onlar tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Tevrat ve İncil'in tahrif edilmiş olduğunu iddia ederek, Hz. İbrahim'in dininin devamı olduğunu söylemeye başladığını ileri sürmüştür.³²

Aynı şekilde, onları takip eden bir diğer oryantalist Alfred Guillaume (ö. 1965), Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu kabul etmekle birlikte, İs-

30 H.A.R. Gibb, *Mohammedanism: An Historical Survey*, New American Survey 1953, ss. 22-23.

31 Gibb, *Mohammedanism*, 24.

32 Daha geniş bilgi için bkz. Mesut Okumuş, "Jeffery ve Kur'an Çalışmalarındaki Yeri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, (ed. Ahmet Yücel), İstanbul 2003, ss. 87-90.

lâm inanç ve öğretilerinin Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre tüm ilahi kitaplar gibi Kur'an'ın lafzı da, peygamberi tarafından tertip edilmiştir. Yani Allah, Hz. Muhammed'e ilham etmiş, o da düzenleyerek kâtiplerine yazdırmıştır. Guillaume, Kur'an'ın dilinin Hz. Muhammed'in çok özel yeteneklerle donatılmış konuşma üslubunu yansıttığını bu sebepten kaynaklandığını ileri sürmüştür.³³

İslâm üzerinde çalışmış son dönem birkaç Batılı bilim adamının Hz. Muhammed'le ilgili görüşleri bu şekilde özetlendikten sonra, oryantalizmin geldiği şu anki seviyeyi görmek açısından en iyi takip edilmesi gereken bilgilerden biri olan Montgomery Watt'a değinmemek büyük eksiklik olur. Watt'ın, şarkiyatçılığın hem olumlu çehresini ve hem de geldiği son noktayı temsil ettiğini söyleyebiliriz. Onun İslâm düşüncesinin anlaşılmasıyla ilgili yaptığı katkı pek az Müslüman alime nasip olmuştur. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*³⁴ ismiyle Türkçe'ye çevrilen kitabı, hala İslâm ilimlerinde müracaat edilen en temel eserlerdendir.

Watt, İslâm'ı İbrahîmî tevhit anlayışının devamını temsil eden ve insanlığın kurtuluşunu hedef alan bir din olarak görmüştür. Ona göre, insanlara dini ve ahlaki bir hakikat sunmak isteyen Kur'an, büyük bir peygamber ve lider olan Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla gönderilmiştir.³⁵

Watt, Hz. Muhammed'e gelen mesajın ilâhi olduğunu kabul etmekle birlikte, bu mesajın, diğer ilâhi kitaplarda da olduğu gibi insani bir boyutun bulunduğunu söylemektedir. Ona göre İslâm'ın kendine özgü bir konumu olmakla birlikte, hem nüzulünde hem de teşekkül sürecinde diğer din ve hareketlerden etkilenmiştir.³⁶

Montgomery Watt'ın İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki düşüncesinde en son geldiği nokta, onun 1995 yılında yayımlanan makalesinde görülebilir. O, İslâm'ı bazı Hıristiyan öğretilerine bir meydan okuma olarak algılamaktadır. Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından üretildiği iddialarını kesin bir şekilde reddetmektedir. Watt'a göre Hz. Muhammed de, diğer Eski Ahit peygamberleri gibi Tanrının vahyini getirmekle görevliydi. Kendisi, Tevrat ve İncil'in teolojik prestijlerini sarsabileceği gerekçesiyle önceleri Hz. Muhammed'in

33 Ahmet Yücel, "Guillaume'un Müslümanların Hadis Tenkidi İle İlgili Görüşleri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, (ed. Ahmet Yücel), İstanbul 2003, 140.

34 Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (trc. E. Ruhi Fıçlalı), Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

35 Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, ss. 178-179.

36 Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, ss. 133-134.

peygamber olduğu gerçeğini söylemekten çekindiğini itiraf etmektedir. Çünkü ona göre bunu söylemek, Kur'an'ın nihai doğruları içeren yegane kutsal kitap olduğu anlamına gelmektedir.³⁷

Watt, doğal olarak, "Hz. Muhammed'in Tevrat malzemeleri üzerinde çalışarak Kur'an'ı yazdı" şeklindeki eski Hıristiyan alimlerinin iddialarına ise katılmamaktadır. O, bu tür iddiaların, ilâhi kitaplar hakkındaki bilgisizliklerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu tür fikirleri ortaya atanların dikkatlerini, Ku'an ve Tevrat'ta vazedilen temel inançların çok farklı olmasına çekmektedir. Kur'an'da İbrahim'in tanrısının çok sağlam bilgisi olduğu gerçeği, Watt'a göre Hz. Muhammed'e Allah tarafından ilham edildiğinin bir delilidir. O, ilk havarilerin Hz. İsa'yı bir insan olarak gördüklerini ve bu hususun Hıristiyan inancının daha sonraki bazı formülasyonlarında da izlenebileceğini ifade etmektedir.³⁸

Montgomery Watt'ın Hz. Muhammed ve Kur'an'ın kaynağıyla ilgili yaklaşımı, tüm olumlu yönlerine rağmen, tarihsel, toplumsal ve antropolojik bakış açılarından Batı'nın geleneksel indirgemeci tutumunu yansıttığı gerekçesiyle bazı Müslümanlar tarafından eleştirilmiştir. Dahası, böyle bir anlayışın, Müslümanların Hz. Muhammed'e inen vahiy ile ilgili tasavvurlarıyla pek fazla uyuşmadığı ileri sürülmüştür.³⁹ Ancak Watt'ın yukarıda da özetlemeye çalıştığımız görüşlerinden yola çıkarak, kendisinin iyi bir Hıristiyan olduğunu söyleyen böyle bir bilim adamının İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerini takdirle karşılamamak haksızlık olur. Bir Müslüman'ın, ondan daha fazlasını beklemeye hakkı olmasa gerektir.

Watt dışında Kur'an ve Hz. Peygamber hakkında görüş açıklayan veya İslâmî ilimler üzerinde araştırma yapan başka birçok oryantalist bilim adamı da vardır. Ancak burada hepsine yer vermek mümkün değildir. Bununla birlikte, son dönem oryantalistleri, konuları çağdaş bilimsel metotlar çerçevesinde ele alıp her ne kadar tarafsız kalmaya çalışsalar da bazı önyargılardan bir türlü kendilerini kurtaramadıkları anlaşılmaktadır. Bir kısmı, eserlerinde Kur'an ve Hz. Muhammed'i övüyor gözükmeyle birlikte, bazı konularda İslâm'ın temelini sarsacak yorumlarıyla hissiyatlarını belli etmektedirler. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin geçerliliği ve Kur'an'ın Allah'ın vahiy olup ol-

37 Montgomery Watt, "Nihai Vizyon ve Nihai Hakikat", (trc. Cafer Sadık Yaran), *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, Ed. Ahmet Yücel, İstanbul 2003, 258.

38 Montgomery Watt, "Nihai Vizyon ve Nihai Hakikat", 258.

39 Mesela bkz. M. Sait Reçber, "Watt ve İslâm Vahyinin Kaynağı: Eleştirel Bir Analiz", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 212.

madığı meselelerinde, bu yöndeki peşin hükümlülükleri fark edilmektedir.⁴⁰ Diğer bir kısmı ise, tamamen bilimsel ölçütler çerçevesinde objektif araştırmalar yapma gayreti içindedirler. Bu yönde pek çok eser yazan bazı müsteşriklerin, İslâmî konuları çoğu Müslüman araştırmacıdan daha iyi anladığının da itiraf edilmesi gerekir. Her iki dini de bilmenin sağladığı mukayese avantajıyla önemli tespitlerde bulunabilmektedirler.

Çağdaş Oryantalizm ve Kültürler Arası Uzlaşma

Özellikle son dönem oryantalistlerinin Müslümanlar hakkında olumsuz bazı kanaatlerinin, Batılı insandaki ben merkezci anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir. Batılıların zihninde dünyanın merkezinin hep Batı Avrupa ve Kuzey Amerika, dünyanın geri kalanının ise, bu ana gövdenin çevresi olduğu şeklinde bir anlayış hakimdir. Yine Batılı bakışta kendilerini diğer insanlardan daha üstün görme olduğu için, dünyayı düzenleyen ve kaosu engelleyen kendileri olduğunu, tüm tarihin Batı'da aktığını zannederler. İslâm medeniyeti ve tarihini ise sanki genel insanlık tarihi dışında, hatta özgünlüğü olmayan, Yunan'ın taklidi bir medeniyet olarak değerlendirirler. Benzer şekilde, binlerce yıllık Çin medeniyetini hiç yokmuş gibi görmezlikten gelirler.⁴¹ Hatta kendileri dışındaki insanları değişik kimliklerle etiketleme yoluna giderek iki gruba bölerler ve Doğuluları gelenekçi, değişmeyen, kendilerini ise değişen ve modern Batılı olarak gösterirler. Müslümanların asla bir medeniyet kurma iddiasında olmadıklarını ileri sürerler. İslâm'ı, sadece değişmeyen inanç boyutuyla ele alıp, değişen bir uygarlığın kurucusu olarak hiçbir zaman düşünmezler.⁴²

Batının bu anlayışının temelinde, bilim, sanat, edebiyat, teknoloji vb. alanlarda gösterdikleri başarı yatmaktadır. Halbuki İslâm medeniyeti gibi Batı'dan önce kurulmuş diğer medeniyetler de vardır. Geline bu seviyede onların başarısı asla yadsınmamalıdır. Aynı şekilde daha önce Müslümanlar üzerindeki Yunan ve Fars kültüründen izlerinin de unutulmaması gerekir. Bu yüzden günümüzde insanlığın tümünü ilgilendiren pek çok sorun birlikte çözümlenmelidir. Batı'da yaşanan bazı terör olaylarına Müslümanların katılması, karşılığında da karikatür krizi gibi son dönemlerde Hz. Muhammed'e

40 Mesut Okumuş, "Jeffery ve Kur'an Çalışmalarındaki Yeri", 86.

41 Edward Said'e göre, tüm bilimsel ve gerçekçi yaklaşımlarına rağmen Louis Massignon gibi yazarlarda, Müslümanlara yönelik indirgeyici bir tarz hâkimdi. Doğulu veya çoğunluğu Sami ırkından gelen Müslümanları çağdaş insan saymamışlardır. Bkz. Edward Said, *Oryantalizm*, (trc. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, 4. Baskı, 420.

42 Hilmi Yavuz, "Oryantalizm Üzerine", *Marîfe*, yıl: 2, sayı: 3, Kış 2002, 54.

yönelik seviyesiz saldırılar, asırlarca bir arada yaşayan ve az çok uzlaşabilmiş bu iki kesimin ilişkisini bozmamalıdır. “Batı’nın kaybolmakta olan kimliğini tekrar kazanmak için yeni rakip olarak Müslümanları seçmeli” gibi bir anlayış, son derece tehlikeli bir süreci başlatır. Bu gidişat, şüphesiz Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında devam etmekte olan kutuplaşmaları daha da artırır.

İslâm ve Batı medeniyetinin birbirinden uzaklaştırılmaya çalışılması, karşılıklı yanlış anlaşımaları daha da artıracak gibi gözükmektedir. Dünya barışının tek yolu, insanların bir arada ve yakın durmalarından geçmektedir. Ayrışma ve yabancılaşma, medeniyetler arası savaşların ateşleyicisidir. Hatta Müslümanlar açısından düşünüldüğünde, dünyadan tecrit edilmiş, kendi sorunlarıyla baş başa kalmış bir İslâm toplumunda, eski bazı çatışmaların tekrar gün yüzüne çıkması şaşılacak şey değildir. Batı açısından düşünüldüğünde ise, iki büyük problemle karşı karşıya kalınması muhtemeldir. Birincisi, asırlar süren iç çatışma ve gayretleri sonucu elde ettikleri kazanımlarının kaybedilmesidir. Kendine Hıristiyanlığı kimlik edinen Batı, daha da dindarlaşıp bunun sonucunda, şu an pek ihtimal dahilinde gözükmesine bile laikliği terk edebilecek duruma gelebilir. İster Katolik isterse Protestan, hangi mezhebe mensup olursa olsun mevcut Hıristiyan anlayışına uygun bir din devleti demek, hem Orta Çağ Avrupa’sına hem de eski din ve mezhep savaşlarına tekrar dönüş anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, Hıristiyanlığın resmi din veya kimlik edinilmesi, zamanla diğer din ve kültürlerin dışlanmasına da sebep olacaktır. Bu durum, insanlığın asırlar boyu uğraşarak elde ettiği uzlaşma kültürünün yok olmasına yol açabilecektir.

İnsanlığın huzurlu bir geleceğe kavuşmasını istiyorsak, bilim ve teknolojinin hızla artan ezici üstünlüğünü dengeleyecek şekilde, dünyanın zenginliğini tüm insanlığa yayabilecek yüksek evrensel değerler sistemine vurgu yapmamız gerekmektedir.⁴³ Tüm dinlerde ortak bir şekilde vazedilen evrensel ahlak kurallarına riayet, insanlığın gelecekteki huzurunun tek çıkar yoludur. Gelişen süreçte, İslâm’ın ruhunun yansıtıldığı yeni bir zihniyet tasarımı yeni bir motivasyon aracı olabilir. Bu ne salt mistisizme dayalı Doğu dinlerinin, ne de sadece bireyin çıkarını ön planda tutan Batılı anlayışın başaracağı bir şey gibi gözükmektedir. Hz. Muhammed’in bizzat yaşayarak insanlara örnek olduğu kendi yaşamı, bizlere bu iki uç yönelimi uzlaştıran ve duygu ile aklı bir arada tutan gerçekçi bir hayat felsefesi sunmaktadır.

Hz. Muhammed’in yaşantısının, dolayısıyla Kur’an’ın örnek alınması, oryantalistlerin genel yaklaşımları göz önünde tutulduğunda pek çok Batılı dü-

43 Bkz. Hasan Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara 2003, 148.

şünürün de kabul edebileceği bir durumdur. İnsanlığa gönderilen peygamberler içerisinde hayatı en çok bilinen ve en gerçekçi anlatılanın Hz. Muhammed olduğu İslâm üzerinde çalışan şarkiyatçılar tarafından da paylaşılmaktadır. Ancak bunun gerçekleşmesinin birinci yolu, uzlaşma kültürüne vurgu yapmaktan geçmektedir. Yukarıda da görüldüğü gibi, hem Müslümanlar hem de diğer dinler arasında buna inanan ve önem veren pek çok düşünür bulunmaktadır.

Hz. Muhammed'in merkeze konulması bazılarınca hemen itirazla karşılanabilir. Buna gerekçe olarak da, Hıristiyanlığın barış dini, İslâm'ın ise savaşla ortaya çıkmış ve yayılmış bir din olduğunu ileri sürerler. Halbuki Hz. Muhammed'in hayatında yapmış olduğu savaşlar, altmış üç yıllık ömrünün sadece elli üç gününü kapsamıştır. Bu savaşlar da, sadece savunmaya dönük ve zulmü engellemeyi hedef almıştı. Bundan dolayı böyle bir itiraz pek gerçekçi kabul edilemez.⁴⁴

Müslümanlar yukarıda değinilen bu meseleleri dikkatle incelemeli ve daha iyi anlatmalıdır. Büyük bir medeniyet iddiasında bulunuluyorsa bazı şeylerin yeniden sorgulanması gerekmektedir. Çünkü uygarlığın temel kıstaslarından biri değişimdir. Gruplar arası ilişkiler, duygusal ve tepkisel olmaktan öteye geçip gerçekçi bir diyalog zemini üzerinde oturtulmalıdır. Müslümanlar, Hz. Muhammed'e saldırı yöneltildiğinde hemen tepki göstermektedir. Fakat onu anlatacak, yöneltilen tepkilere belli bir metot çerçevesinde cevap verecek incelemeye dayalı araştırmalardan yoksundurlar. Oysa İslâm düşüncesinin dışarıya dönük ilk savunucuları olan Kelâmîciler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, nübüvvet bahsi içerisinde o günün şartlarına uygun olarak sistematik bir üslupla ele aldıkları bilinmektedir. Fakat akılcı temellere dayalı yaklaşımların zamanla çok geri planda kalması, Müslümanlara yönelik yeni tenkitlere uygun cevapların üretilmesi yönünde ciddi boşluklar doğurmuştur. Bir Müslüman'ı bile tatmin etmekten uzak ezberlenmiş basmakalıp ifadeler, bu alandaki ihtiyacı gidermekte yetersiz kalmaktadır. Yine sadece Müslümanların ilâhi kitap olarak kabul ettiği Kur'an'la veya Hadis kitaplarında geçen rivayetlerle müsteşriklere cevap vermeye çalışmak fazla bir anlam ifade etmese gerektir.

44 Hz. Muhammed'in nasıl bir model olacağıyla ilgili mesela bkz. Osman Aydın, "Hayatın Anlamı ve Hz. Muhammed'i Model Almak", *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, (ed. Mehmet Mahfuz Söylemez), Çorum 2006, ss. 101-112; Yaşar Kurt, "Hz. Peygamber'in Örnek Hayatı", *age*, ss. 189-215; Abdurrahman Özdemir, "Peygamberlik Misyonu, Hz. Peygamber ve Örnek Ahlakı", *age*, 217-228; H. İbrahim Şimşek, "İmâm-ı Rabbânî'nin Şia ve Ehl-i Beyt'e Bakışı", *Marîfe*, yıl. 4, sayı: 3, Kış 2004, ss. 199-210.